

RESUMO

Recolle este traballo os antecedentes históricos que permitiron a recuperación, como moderna variante xacobeá, do "Camiño francés" que dende as montañas do Cebreiro, con orixe no Padornelo ou en Lamas de Biduedo, conducía a Lugo, e que se mantivo como vía xeral de acceso de peregrinos, viaxeiros, militares, traxinantes e alugados ata ben andado o século XIX.

PALABRAS CLAVE

Camiño francés, Estrada xeral, Neira, Tórdea, Chamoso, Posta, Ponte de Lago, Torre de Anseán, Hospital de Chamoso.

INTRODUCCIÓN

Antes do Padornelo, nos Montes do Cebreiro, ou pasados os lugares do Poio e de Fonfría, moitos dos peregrinos que ían cara Compostela desvíábanse da ruta principal no seu desexo de coñecer a cidade amurallada de Lugo.

Unha das máis significativas desviacións do "Camino francés a Compostela" foi sen dúbida o "Camiño francés de Biduedo a Lugo", que desde a parroquia de Lamas de Biduedo (en terras de Triacastela) polo Furco, Galegos, Carracedo, Bande e Hospital de Chamoso levaba á cidade sacramental, cabeceira espiritual dunha ampla zona, e que dentro das súas fortes murallas romanas conservou ata ben entrado o século XIX o seu definido carácter de praza militar. Ademais deste ramal aparece documentado outro, que principiaba unha legua antes, seguindo unha vereda vella con orixe no Padornelo e que por pola Casa da Xancia, no Concello das Nogais, seguía ata Lamas de Biduedo e despois ata Lugo, camiño que nese treito foi obxecto de estudo por Luís Pombo e que serviu de base para a sinalización e colocación de fitos no "Camiño de Padornelo a Lugo" que por terras de Pedrafita do Cebreiro, As Nogais, Triacastela, Láncara, O Corgo e Lugo recuperou hai algúns anos a Deputación Provincial de Lugo coa colaboración da Asociación de Amigos do Camiño de Santiago na Provincia de Lugo.

E temos que adiantar que este camiño, no sentir e na memoria das xentes, e polas súas condicións de trazado, coincide substancialmente cunha vía romana que ía de Lucus a Astúrica, pola Ponte de

López Arias, Xaime Félix

Mestre, graduado social, licenciado en Dereito
Profesor de ensino de adultos (xubilado).
Avogado en exercizo en Sarria.

Carracedo, no Neira, e co camiño aberto para peregrinos, vía da que tamén o Camiño de Postas da Fonfría ata A Coruña foi herdeiro directo.

O "Camiño francés a Lugo" non foi só camiño de peregrinos. Ao fixaren no século XVI a capitalidade de Galicia na cidade da Coruña, converteuse en camiño de postas, para a comunicación de Madrid coa cidade herculina, e xogou ademais un importante papel como vía militar, sendo tamén unha das vías de saída dos emigrantes temporeiros galegos que durante séculos e ata a chegada do camiño de ferro, se desprazaban a pé, en tempo de verán, a terras de Andalucía, A Mancha, Castela e León para tomaren parte nas pesadas tarefas da sega manual de cereais. Como "Carreira desde Madrid a La Coruña" ou "Carrera general de Galicia" aparece reflectido este camiño na relación de postas dos correos, da segunda metade do século XVIII, e tamén no mapa xeral das postas de España, aínda que as imprecisións do trazado sexan moitas, sinalan con exactitude a sucesión das diferentes paradas. Na Posta de Fonfría separábase a "Carreira de Santiago" que se prolongaba nas paradas de Triacastela (Tira-Castela), Portomarín (Puerto-Mariño), San Mamede, Palas de Rei, Melide, Arzúa e Santiago.

Malia a súa permanencia a través do tempo, son escasos os autores que lle prestaron atención a esta ruta de peregrinación, limitándose a algunha cita illada e incompleta, vertendo en moitos casos

imprecisións que mal copiadas e repetidas non fan outra cousa que botar escasa luz para o coñecemento dun ramal do Camiño de Santiago que, subsidiario da vía principal, estivo vivo e activo aínda cen anos despois de que El-Rei Carlos III mandase abrir o Camiño Real de Madrid á cidade da Coruña (hoxe estrada N-VI), que supuxo variar o discorrer do fluxo de viaxeiros e traxinantes cara unha ruta que entrando polo porto de Pedrafita e en cotas máis baixas que O Cebreiro e O Poio, pasando por As Nogais, Cruzul, Baralla, Sobrado e O Corgo, alteraría profundamente o xeito de acceder á zona norte de Galicia, facendo que a aldea de Pedrafita, a vila das Nogais, Becerreá, Baralla e Sobrado do Picato medrasen ao calor de mesóns e cuarteis militares mentres que a vella vía entre O Cebreiro e Lugo e os seus habituais puntos de parada entraban en franca decadencia.

Con relación a Bieduedo LOSADA DIAZ e SEIJAS VAZQUEZ na súa obra *GUIA DEL CAMINO FRANCÉS EN LA PROVINCIA DE LUGO*.- Madrid 1996. pg. 34, din textualmente: "Este topónimo parece referirse a un lugar onde abundan os "bídalos" ou "bidueiros"; sen embargo, certos historiadores supoñen que quere significar "dúas vías", baseándose tal interpretación en que algúns peregrinos, ao chegaren a este poboado (Biduedo), desvíábanse do camiño tradicional, tomando a bifurcación que se dirixía cara ao norte, e pasando por LAMAS (a máis de mil metros de altura, que ofrece ao lonxe unha bonita e inconfundible perspectiva) e FOLGUEIRA, cruzaba polo MONTE DA ALBELA, no que, segundo a tradición, recollían pedras calcarias que transportaban no seu fardelo ata A CASTAÑEDA (da provincia da Coruña), onde estaban os fornos destinados a prepararen o cal que se empregaba para a construción da basílica compostelá. Os que escollían esta dirección saían do municipio (Triacastela) polo FURCO, para entraren no de Láncara por CEDRÓN. Nos tempos do correo de postas nacía en Biduedo unha rama da liña de Madrid á Coruña, pola que se conducía o correo a Compostela seguindo o camiño francés "Outra cita é a que, referíndose á Casa Torre de Tras Penas, no Concello de Baralla, fai Vázquez Seijas, moi de pasada, en FORTALEZAS DE LUGO Y SU PROVINCIA (TOMO VI): ".... Non se debe esquecer ademais a súa posición estratéxica, entre o camiño que unía a Astorga con

Farum Brigantium, por Lucus Augusti e o derivado do camiño francés dos peregrinos, que por Carracedo (Láncara), ía buscando o seu empalme pola ponte de Lugo, para visitar a nosa cidade e concorrer por estas terras cos vidos a través de Asturias, para facelo á cidade de San Salvador de Ovedo".

O historiador sarriao, Diego Pazos, alude á antigüidade desta vía: "Abriron os romanos moitas e boas vías en Galicia, e cítase unha de Braga a Astorga, que se unía no Bierzo coa que viña de Lugo a Astorga, ...do Bierzo penetraba polo Cebreiro, conservándose aínda restos na parroquia de Santa María do Cebreiro, e que máis adiante pasaba por Lamas, Galegos e por preto de Sarria...".

O mapa da diocese de Lugo de Tomás López, sinala con total precisión este camiño con unha solución liñal que vai por Lamas, O Furco, A Esfarrapa, Galegos, Ponte de Carracedo, Bande, Marei, Hospital de Chamoso, Santa Comba, Castro e Lugo.

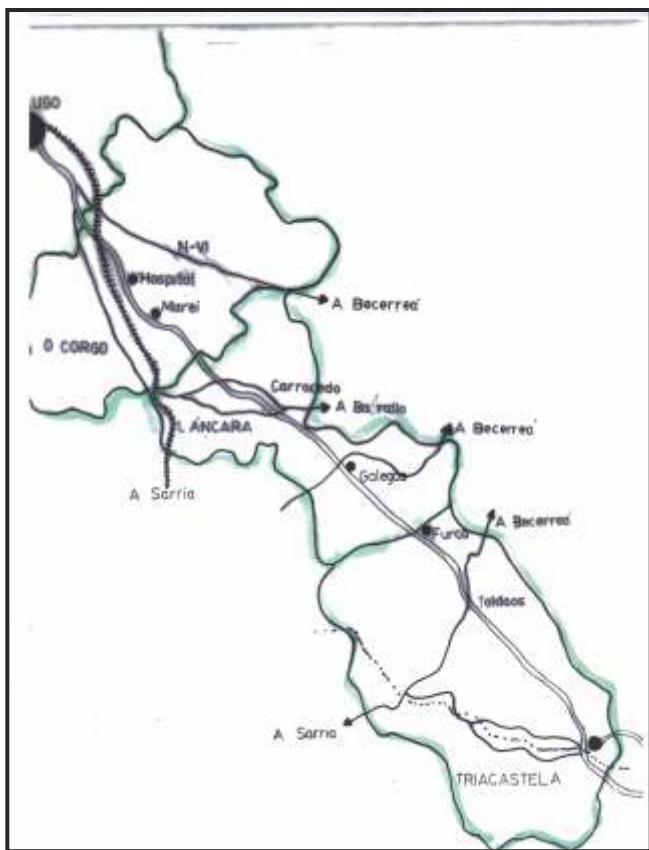
No mapa "Carte des Routes d'une partie de la Galice", publicado no nº 2 de Corga", entre o Monte da Meda e A Coruña aparece a traza do camiño dende O Cebreiro polo Furco, Galegos, Ponte de Carracedo, LAGO, MAREI, HOSPITAL, "Cuco", San Fiz, Lugo, Outeiro de Rei. Carral, Pacios, Baamonde, Velote, Guitiriz, Casasolas, Vilouriz, Ois, Coirós, Betanzos, Iñás, O Burgo e A Coruña. E noutros mapas do dezaioito vén tamén reflectida esta vella estrada xeral de Castela, máis unha estrutura de camiños en paralelo e atallos, fan que aínda habendo uns puntos constantes no seu decorrer, en relatos de viaxeiros podan aparecer algunhas diferenzas, ao que non foi alleo o espírito aventureiro dos propios camiñantes que trataban de escapar de todo canon establecido para coñeceren novos vieiros e paisaxes.

Igual precisión observamos no Mapa de Fontán onde este camiño se sinala no seu decorrer por A Fonfría, Lamas de Biduedo, Folgueiras, O Furco, A Esfarrapa, Galegos, beira esquerda do río Armuela, A Lama, Ponte de Carracedo, Bande, Marei, Hospital de Chamoso e Lugo. Noutras cartas xeográficas achamos os traxectos:

- a).- Lamas, Galegos, Hospital de Chamoso, Lugo.
- b).- Fonfría, Galegos, Hospital de Chamoso, Outeiro de Rei.
- c).- Biduedo, Lamas de Biduedo, Meizarán, Furco, Esfarrapa, Galegos, Ponte de Carracedo, Bande, Lago, Marei, Hospital de Chamoso, Cuco ou Coeu, Castro, Conturiz-San Fiz, Lugo.

Isto despréndese do exame de algúns dos mapas en uso, e aínda aparece a traza fundamental nos primeiros mapas provinciais do século XIX.

Na relación de postas da "Carrera desde Madrid a la Coruña" aparecen os seguintes treitos: "O Cebreiro-Fonfría, Fonfría-Galegos, Galegos-Hospital de Chamoso, Hospital de Chamoso-Outeiro de Rei.

O "Camiño Francés de Biduedo a Lugo" decorría polos actuais termos municipais de Triacastela, Láncara, O Corgo e Lugo, onde se unía ao camiño que procedente de Oviedo baixaba das altas montañas de Barón na súa procura da cidade compostelá. Ata a implantación definitiva do réxime municipal atravesaba o Camiño Francés de Biduedo a Lugo terras das xurisdicións de Triacastela, Vilaesteva de Herdeiros, Cedrón,

Somoza de Vilouzán, Samos (Biduedo, Partido de Galegos e Carracedo), San Xulián da Pobra, A Pobra de Adai, Encomenda de Portomarín e Lugo. Un meu primeiro traballo referido ao dito treito do Camiño Francés, foi publicado nos anos 1999 e 2000 nun Suplemento de EL PROGRESO, titulado "O Camiño", que estaba promovido pola Asociación de Amigos do Camiño de Santiago na provincia de Lugo, e coa súa publicación pretendín tan só chamar a atención dos estudosos dos arredores do seu significado, xa que a aparición das modernas vías de comunicación supuxo unha perda total da memoria histórica desta ruta, que só de xeito esporádico podía ser rastrexada en papeis vedraños, ou en conversas con persoas vellas coñecedoras do seu traxecto, que a el se referían máis coa mentalidade de cousa afastada que de activas vivencias.

O CAMIÑO DENDE PADORNELO. -Cando se trazou a ruta moderna, promovida pola Deputación Provincial de Lugo, co bo acerto de recuperar a verea antiga de orixe romana que ía máis ao norte, sinalouse a orixe deste anovado camiño no Padornelo, seguindo por terras de Pedrafita do Cebreiro e As Nogais, polo Alto do Poio, Casa da Xancia, O Barreirín, O Reboiro, O Castro e A Raposeira ata Lamas, onde xa se fai un só co vello camiño das Postas con orixe na Fonfría ou en Biduedo.

CONCELLO DE TRIACASTELA

Entre a estrema co concello de Pedrafita e o Monte da Meda, o antigo "Monte Serio" medieval, houbo o acerto de fixar unha ruta "canónica", que recolle no substancial a trama histórica.

O CAMIÑO DENDE BIDUEDO .-Aqueles que non se desviaban no Padornelo, pasado o lugar de Fonfría, na Serra do Rañadoiro, e o CAMPO DO FURCO, golada situada entre o Pico do Furco (1384 m) e o Seixo Redondo (1359 m), podían optar entre procurar acollida en Triacastela (Burgo Novo ou Triacastela Nova, fundada por Afonso IX), tomando o camiño máis transitado, ou ben ir cara á cidade de Lugo, desviándose ao norte, para retomaren a vía principal en Palas de Rei.

Nós tomaremos, pois, o desvío do norte no lugar de Biduedo. Nestas paraxes teñen asento numerosas fontes e regatos que constitúen unha das tres cabeceiras do río Sarria, que reunindo, abaixo da vila de Triacastela, as augas que baixan dos

montes da Meda, Albela e O Iribio, segue por Samos e Sarria ata se unir ao “río da Neira” entre Moscán e A Pobra de San Xiao.

O “río da Sarria” deu nome a toda a comarca, que percorremos hoxe, nesta ruta norte, desde Biduedo a San Pedro de Bande, se ben o señorío dos condes e marqueses de Sarria abarcou, aínda no século XIX, territorios que ían ata o río Chamoso (O Corgo), razón pola que a maior parte do “Camiño Francés a Lugo” atravesaba terras sometidas ao señorío dos Condes de Lemos. O marquesado de Sarria abranguía as Cinco Pobras e os seus alfoces: Pobra de Adai, Pobra de Santo Estevo de Neira de Susao, San Xiao da Pobra, A Pobra de Sarria e A Pobra de Triacastela.

A ruta establecida e marcada con laxes de lousa nas que se le “Camiño Francés de Padornelo a Lugo. Deputación Provincial de Lugo” vai dende Lamas pola Legúa, O Castiñeiro, Cancelo. O Couto, Trascastro, Fompernal, Quintela, San Salvador de Toldaos e As Encrucilladas ata O Furco, lugar con casas repartidas entre os concellos de Triacastela e Láncara.

Seguindo coa descrición das diversas variantes, agora unificadas aos efectos prácticos de conservación e mellora, faremos referencia aos diversos lugares de interese, que dende moi antigo recibiron a influencia dun camiño que era a estrada que unía a cidade de Lugo con Castela.

O BIDUEDO. -Deixando atrás o lugar de Fonfría, á man esquerda do monte de Seixo Redondo e o arroxado do Muín Vello, chégase á pequena aldea de Biduedo (a 1.210 m de altitude) e que pertence ao concello de Triacastela. É un pequeno lugar, con poucas casas habitadas, cunha rústica e primitiva capela na beira do itinerario xacobeo.

Esta capela de San Pedro, recentemente restaurada, ten uns 49 metros cadrados de superficie, tellado a dúas augas, un pequeno campanario e porta con arcada de laxes de pedra, o mesmo que o pavimento. No interior conserva as imaxes de San Pedro, titular, San Roque e Santa María Madalena todas do s. XVIII, e están retiradas outras pezas do s. XVI, máis imperfectas, de San Pedro, Santa María Madanela, Santo Antonio e unha santa descoñecida.

No Biduedo separábanse orixinariamente as Postas de Santiago das que por Lugo conducían á

cidade da Coruña, ata que se estableceu a parada en Fonfría.

Na actualidade O Biduedo ofrécelles aos camiñantes establecementos hostaleiros modernos e acoledoras casas de turismo rural.

Polo camiño da esquerda, en cota elevada, rodeando o monte Caldeirón, vaise na procura de Triacastela e Sarria, pasando por Filloval e A Torricela, mentres que quen se dirixía a Lugo collían polo camiño da dereita, que de súpeto baixada levaba ata Lamas (1.029 m de altitude).

Actualmente o treito entre O Biduedo e Lamas coincide substancialmente coa estrada vella de Samos a Pedrafitas do Cebreiro (aberta en 1955).

O Biduedo, ata os arranxos parroquiais de 1890, pertenceu á parroquia de Santa María de Vilavella e constituía un Couto baixo a Xurisdición da Real Abadía de Samos.

Varios autores citan este lugar como integrado na Xurisdición da Encomenda de Portomarín, erro derivado de tomar a parte actual polo todo anterior, cando en realidade só lle pertencían á Encomenda os demais lugares da actual parroquia de Santo Isidro de Lamas e aínda había casas soltas adscritas a outras parroquias da contorna.

LAMAS. -Cabeceira da parroquia coñecida como Santo Isidro de Lamas de Biduedo, no actual concello de Triacastela, pertenceu, con menor dimensionado que o presente, á Orde de San Xoán de Malta, dependendo da Encomenda de Portomarín, en na actualidade está formada polos lugares do Biduedo (que dependía de Samos), Lagúa de Rebolións, Lamas e Meizarán. Este lugar de Meizarán, ata hai unhas décadas atrás formou parte da parroquia de Alence, do concello das Nogais, e foi segregado para unilo ao concello de Triacastela. Nese lugar está a casa patrucial dos Cela, onde viviron os antepasados do escritor Camilo Xosé Cela.

A igrexa actual é moderna (do ano 1949), con cemiterio ao redor do templo (costume este que tan desafortunados resultados produce en toda Galicia ao afeitar innecesariamente os adros parroquiais privando de perspectiva aos templos e que di moi pouco a favor dunhas autoridades eclesiásticas e civís que tan pouca sensibilidade artística amosaron ao respecto, e fala ademais da pasivi-

dade das autoridades sanitarias que toleran tan pouco recomendables situacións).

O trazado do templo é neogótico, dunha soa nave cuberta a dúas augas, ten pórtico sobre a porta principal e sancristía na parte posterior, máis baixa e reducida ca nave.

En Lamas está documentada a existencia dun mesón (reflectido nos mapas do s. XVIII), que permitía a acollida de peregrinos e viaxeiros, e temos que supoñer que con todas as incomodidades engadidas que aparecen sinaladas en múltiples relatos de viaxes, derivadas da forzada convivencia de persoas e animais baixo dun teito común.

Hoxe en Lamas destaca a actividade da chacinería e a gandería de montaña, sendo de sinalar a aposta pola recuperación de especies autóctonas. Desde Lamas o camiño descende cara á Lagúa de Reboliños (a 951 m de altitude), topónimo que alude á existencia remota dunha pequena lagoa e á vexetación de rebolos ou carballos distinguindo así este lugar doutros de igual denominación existentes na zona da Montaña (Lagoa de Táboas, Lagoa de Castela).

Tamén se documenta graficamente (Fontán) outra alternativa, tal era a de dirixirse cara Meizarán e Folgueiras.

Pasado o lugar da Lagúa, podían optar por alcanzaren Toldaos indo pola parroquia de Cancelo, ou ben facelo atravesando a parroquia de Santa María da Vilavella.

O camiño de Cancelo percorre a Costa do Val (915 m de altitude) e o da Vilavella polo Monte do Penedo (857 m).

CANCELO. -Pola parroquia de Cancelo o camiño vai cara aos lugares de Cancelo e Vilarce. A parroquia de San Cristovo de Cancelo (San Cristovo de Mesme na Idade Media) está formada polos lugares de Cancelo e Folgueiras e pertenceu á xurisdición da Pobra de Triacastela, integrada no marquesado de Sarria. Cancelo, na aba do Monte da Albela (1.065 m) ocupa terreo de monte, pechado por poñente polo Castro (825 m) e o monte de Casares (808 m).

A igrexa de Cancelo aparece nomeada entre as doadas a Samos como "tres partes Sancti Christophori de Misme", na bula de Alejandro III (ano 1175).

Nun documento de 1 de agosto de 1176 varios leigos e presbíteros que moraban en San Cristovo pactaron co mosteiro de Samos as condicións riba dos dereitos da citada igrexa, nos días en que Vermudo Álvarez tiña a potestade de El-Rei Fernando II en Sarria e en Triacastela. A situación da igrexa sinalana como "sita est in territorio Triacastelle inter duas villas, scilicet, inter Misme et Ailiviz".

A vila de Vilarce doulla a Samos por Onega Vermúdez en 24 de marzo do ano 1080.

Nun inventario de bens adquiridos polo abade de Samos Fromarico figura "Villarci que fuit de Vermudo Menendiz" (ano 1091). De 19 de decembro de 1020 é a doazón do conde Sarracino Siliz ao abad Diego de Samos, na que entre outras vilas dalle "Item concedo vobis alias hic in Triacastela in villa que dicitur Villarci, que est de Felice medietatem exea; et aliam villam hic in Villarci que fuit de Barsilli III^a porcionem". En 6 de xuño do ano 1093, Paio Pérez e Martiño Pérez concambian co mosteiro de Samos a vila de Vilarce pola de Mexme.

Este Mexme ou Misme, foi unha vila hai tempo desaparecida (hai referencia na rica toponimia menor), que deu nome á freguesía na Idade Media.

A parroquia de Cancelo era, no século XVIII, de señorío dos condes de Lemos, quen percibían dos veciños da devandita freguesía 362 reais e catro maravedís de vellón en cada ano.

Esta zona abonda en cavidades aínda non moi estudadas, sendo de sinalar a importancia da Cova Eirós, que trae moita luz sobre a existencia prehistórica de especies animais moi significativas, como o oso das cavernas, e da actividade do home de Neandertal, e así recentes investigacións

arqueolóxicas permiten un mellor coñecemento dos tempos prehistóricos en Galicia, levando a que se presente un valor engadido do que poderán ser partícipes os camiñantes que sigan esta ruta, sendo de agardar que se poida plasmar nunha actividade museística "in situ".

Nestes terreos montesíos estiveron bos cazadoiros de oso no período dos reis asturianos e leoneses, documentándose a presenza de úrsidos ata preto de 1950, quedando mostras da loita contra eles nas moitas "alvarizas" que albergaron cortizos para produción do mel, sendo de sinalar que recentemente se documentan esporádicas incursións de osos por estes montes.

Pasado Cancelo o peregrino podía seguir por Tras Castro, Fompernal, Quintela, San Salvador, Toldaos, A Encrucillada ata O Furco, no Monte da Meda, ou ben alcanzar ese curuto dirixíndose primeiramente a Vilarce e Toldaos.

VARIANTE DA VILAVELLA. -Se non seguían o camiño principal por Toldaos, e optaban por se dirixiren cara a Vilavella, a carreira percorría deixando á esquerda o río Teixido e a man dereita o Castro de Lagares (810 m), despois de atravesar a aldea do mesmo nome. Vilavella é a cabeceira da parroquia de Santa María do mesmo nome, formada polos lugares do Castiñeiro, Filloval, Teixó, Vilar e A Vilavella e na Idade Media foi primeiramente coñecida como Burgo de Triacastela (Burgo Vello) ou Santa María de Triacastela, onde se documenta a existencia de Concello. Eses nomes perdeunos cando Afonso IX decidiu poboar o Burgo Novo ou Vilanova de Triacastela, despois Pobra de Triacastela, actual vila de Santiago de Triacastela, capitalidade primeiro da Merindade de Triacastela e agora do concello do mesmo nome. A Vilavella é hoxe unha aldea a 730 metros de altitude, nas inmediacións das canteiras de pedra calcaria actualmente explotadas pola factoría de Cementos Cimpor no Oural (Sarria).

Sen lugar a dúbidas o Burgo de Triacastela foi activo centro de confluencia de peregrinos e viaxeiros ata que foi poboada a Triacastela Nova. E así a partir dese momento (finais do século XII) acabou quedando á marxe da ruta principal das peregrinacións, aínda que na primeira Idade Media tivo grande importancia, xa que con anterioridade á

apertura do novo camiño polas abas do Caldeirón, Pena Furada. Filloval, Torricela e Aspasantes a ruta habitual pasaba por este lugar.

Santa María de Vilavella é, pois, a Santa María de Triacastela medieval, cabeceira desta terra (Burgo de Triacastela) e arciprestado (este obxecto de longa e ruidosa disputa entre os bispos de León e Lugo), que acabou perdendo a súa importancia cando Afonso IX fundou o Burgo Novo de Triacastela ou Pobra de Triacastela, coa pretensión de que fose unha significativa cidade sometida á xurisdición real, á beira da ruta principal do camiño, segregando unha porción da primitiva parroquia de Santa María para crear alí a de Santiago de Triacastela (que acabou sendo dos Condes de Lemos), e para o que tivo que permutar ademais unha igrexa, cos cabaleiros de San Xoán do Hospital, incluíndo na vila algunhas casas do Couto da Balsa, que eran señorío do Conde Lemos, aínda que o resto da parroquia de San Breixo da Balsa era propiedade do Cabido de Santiago e o Couto de Baldemar pertencía a Samos.

No Tombo de Samos hai abondosas referencias relativas a lugares de este percorrido:

- a).- Na escritura de 12 de novembro do ano 969 Vildifonso doou ao Mosteiro de Samos a igrexa de Santo Estevo en Vilar cos seus bens sinalando as seguintes extremas: "... desde a carral que descorre cara a vila ata outra carral que vai á "stratam maiorem" cara Fonfría (en clara referencia ao camiño xacobeo).
- b).- 1 de agosto de 1149 Martiño Pérez e Guntrude Pérez, con Xoán Páez e Columba, vendéronlle ao abade don Xoán de Samos un soar en Triacastela (Vilavella) que estaba entre as casas de Paio Cidiz e Godina Eichigas.
- c).- En escritura de 30 de abril do ano 989 consta a doazón de Menendo Emeteriz á igrexa de Santa María de Triacastela, que presenta referencia a unhas viñas que son cedidas alí.
- d).- En 17 de xaneiro de 1119 Afonso Moniz doou ao abade Pedro e ao mosteiro de Samos a igrexa de Santa María e San Paio, no territorio de Triacastela, baixo do Monte Braña: "et pro sustceptione hospitum et peregrinorum atque venientium in loco ipso".
- e).- A igrexa parroquial aparece citada na Bula de Alexandre III como "Ecclesiam Sancte Mariae de Burgo".

A parroquia de Santa María de Vilavella era da Xurisdición de Triacastela na súa maior parte e do Mosteiro de San Xulián de Samos, da Orden de San Bieito (Biduedo), quen percibía por razón de vasalaxe, de cada veciño cabeza de casa que morrese, a mellor cabeza de gando maior, boi, vaca ou cabalería, e os lugares do Teixo, Castiñeiro e parte da Lagúa de Reboliños, que reunían once veciños, eran de señorío do conde de Amarante, residente en Valladolid, que percibía uns cen reais cada un ano por loitosa.

A Vilavella ofrece hoxe para visitantes establecementos de turismo rural dotados de boas comodidades.

Sen lugar a dúbidas o percorrido que reflicten nos mapas do século XVIII (Biduedo-Toldaos-O Furco) é o que máis se utilizou e é o que a todos efectos hai que incluír como verdadeiro "Camiño Real", e así se sinalizou.

ALFOZ. -A parroquia de Santalla do Alfoz está formada polos lugares de Arxileiro, Lagares e Santalla.

A igrexa de Alfoz aparece citada na bula de Alexandre III como "Ecclesiam Sancte Eulalie". Na doazón de Pexito e Espasando a favor de Samos, referida á igrexa de San Breixo de Baldomar, hoxe A Balsa, (27 de xuño do ano 1002) sinalan as extremas do doado "per terminum de río de Sarria, et per Pinna Nigras usque in Maeda, et per terminos de Sancto Petro usque in terminos de Sancta Eolalia, usque in Castro Ramir", na que a referencia a Santalla é cita evidente da actual parroquia de Alfoz.

Á vila chamada de Santalla refírese a doazón feita en 6 de maio de 1011 por Xuliano, Honoria e os seus fillos ao abade Mandino de Samos e na escritura din que "concedimus post partem ipsius supradicti monasterii, ut sit in substantia fratrum pauperum et peregrinorum".

Abandonado o lugar do Alfoz podía seguirse en dirección a Santa María do Monte, ou buscar Toldaos por San Salvado, variantes da ruta principal, que nos permiten afirmar que todas as parroquias do actual concello de Triacastela, atravesadas por múltiples variacións do vieiro, mantiveron a tradicional acollida a peregrinos e viaxantes, nada xa no século X, cando en San Pedro do Ermo foi fundado polo conde Gatón un mosteiro do que na actualidade non se conserva máis referencia que a do seu topónimo.

A man esquerda queda a igrexa de Santalla do Alfoz, e despois de pasado o lugar de Santalla o camiño empeza a ascender cara o monte da Meda, deixando á esquerda o castro de Santo Adrao, e polos montes de Queirido e A Piqueira alcanza o paso e lugar do Furco.

RUTA PRINCIPAL POR TOLDAOS

TOLDAOS. É topónimo que alude a asentamento de "toledaos" fuxidos do dominio musulmán. Na comarca sarriá son tres as parroquias que levan ese apelativo: Santiago de Toldaos (O Incio), San Salvador de Toldaos (Triacastela) e San Vicens de Toldaos (Láncara) e en Lemos tamén aparece este nome en Pantón. A parroquia triacastelense de Toldaos está formada actualmente polo lugares das Encrucilladas, Fompernal, O Furco, San Salvador, Toldaos e Vilarce.

Á igrexa de San Salvador de Triacastela, entre Toldaos e Vilarce, refírese a escritura de 15 de outubro do ano 1159 que dá noticia do preito sostido polo Mosteiro de Samos con Froila Díaz, capelán da devandita igrexa. Á mesma parroquia alude tamén a escritura de doazón de Paio Guistiliz, presbítero, efectuada cos seus pais e irmáns, a favor do abade don Oveco de Samos.

Dese documento dedúcese que a igrexa foi fundada, entre Vilarce e Toldaos, polos seus pais don Recosendo de Toldaos e dona Ermill de Vilarce, co pacto de que á hora de designar cregos para atendela tivesen preferencia os da liña familiar dos fundadores.

A vila de Toldaos, non lonxe da igrexa de San Martiño, concedéronlla Ledegundia e o seu fillo Vilifonso ao abade Mandino de Samos en 23 de febreiro do ano 1009 "... ut habeant inde hic habitantes pauperes et peregrinos temporale subsidium" e a igrexa parroquial aparece citada na bula de Alexandre III entre as doadas a Samos nomeándoa como "Ecclesiam Sancti Salvatoris".

A parroquia era de señorío do Conde de Lemos, integrada na xurisdición da Pobra de Triacastela (marquesado de Sarria) quen percibía dos seus vasalos 190 reais e 15 marabedís ao ano e os tres veciños do lugar do Furco eran de señorío do conde de Maceda, residente en Madrid, quen percibía dos seus vasalos cinco reais de billón ao ano.

No lugar de Toldaos xuntábanse a ruta principal que baixaba por Cancelo e o ramal da Vilavella a

San Salvador. Atravesaba o val, onde unha trama de camiños permitía, segundo as épocas, seguir diferentes trazados, en dirección a Toldaos.

Pasado o lugar de Toldaos comeza a subida ao monte da Meda (o "Mons Serius" medieval) e que polo lugar da Encrucillada, que alude ao cruzamento de camiños, lévanos ata O Furco.

CONCELLO DE LÁNCARA. -A ruta moderna, que é a canónica sinalada pola Deputación Provincial de Lugo, vai polo Furco, A Casabranca, A Armada, A Esfarrapa, Galegos, Leirado, Airexa, A Lama, A Armea de Abaixo, Fuxón, A Ponte de Carrecedo, Corveira, Neira de Rapados, Bande e A Forxa, ata a Ponte de Lago.

O FURCO. -Lugar situado no Porto da Meda a 940 metros de altura, que pertence hoxe aos concellos de Triacastela (tres casas) e Láncara (actualmente dúas casas).

Aquí está documentada tamén a existencia dun mesón, que en época de inverno, sobre todo, serviría de gozosa acollida para viandantes, aínda que as comodidades fosen mínimas e o aloxamento se fixese nas habituais pésimas condicións dos citados mesóns, onde fóra de teito, mala cama, lume e sal, pouco máis se podería achar. Mesóns e vendas que no seu día mereceran o festivo e crítico cualificativo de "Arcas de Noa", alusivo á forzada convivencia baixo do mesmo teito de mesoneiros, fuxidos e irados, animais de variada pelaxe e penuxe e viandantes.

Pasada a estrema intermunicipal, éntrase na porción do lugar pertencente agora ao concello de Láncara e parroquia de Santiago de Cedrón, e antes da xurisdición de Vilaesteva de Herdeiros.

A igrexa parroquial queda a uns 5 km. en dirección norte, razón pola que non facemos mención dela. Esta ampla parroquia lancresa está formada polos lugares de Acibeiros, Airexe, Busto, Carrís, Casabranca, Castrodello, Cedrón Susaos, A Cortella, Estaladoira, Montelora, Piñeiroá, Rebordelo, Súa, Seara, Sobrerriba, Soaxe e Vilarín e no Antigo Réxime formou parte no civil, cara ao norte, da xurisdición de Cedrón e cara ao sur da xurisdición das montañas de Vilaesteva de Herdeiros.

E o peregrino, na procura do Val do Neira e da Ponte de Carracedo, iniciaba o descenso pola serra pizarrenta, entre pedreiras, xesteiras e searas, terras case ermas salpicadas por ocasionais sou-

tos de castiros, carballeiras e amieiros á beira dos regueiros que baixan cara ao Sarria e ao Armiela. Pasados os lugares de Casabranca, Estaladoira e Acibeiros, A Armada (de Santalla de Lagos) e O Busto éntrase no lugar da A Esfarrapa.

O BUSTO, é un pequeno lugar onde está documentada unha capeliña dedicada a San Caetano, así como un peto con obra pétreo de fábrica e imaxe. Esta capela promoveu unha familia da aldea no século XVIII, aducindo como motivación a distancia á igrexa parroquial e o continuo tránsito de pasaxeiros aos que se lles podía facilitar a posibilidade de oír misa nela.

A localidade da **ESFARRAPA**, situada a 770 metros de altitude, pertence á parroquia lancresa de Santalla de Lagos, que está formada polos lugares da Armada, A Esfarrapa, Lagos, Santalla e Seoane.

Foi lugar no que se celebraban feiras o 11 de cada mes e que alcanzaron grande sona en Galiza, O Bierzo e terras de León, xa que supoñían a saída cara a Castela de moitas mulas e xogadas de bois ("A saca de bois"), especialmente ao rematar o verán, alcanzando este mercado non menos interese que o moi nomeado de Triacastela que cumpría a mesma finalidade, e ata alí se achegaban traxinantes e maragatos na súa actividade comercial.

Esta feira mantivo o seu pulo ata que a implantación do ferrocarril, a creación das feiras de Sarria e o seu afastamento coas modernas estradas sinalaron o seu inevitable devalo e aparición de feiras na Cha de Santa Marta, Río e Cedrón, xa desaparecidas.

Na Esfarrapa estaba o cruzamento do Camiño Francés a Lugo co Camiño de Monforte a Asturias, vías ás que se vinculaban os mesóns alí existentes.

Atravesando o monte da Medorra (que alcanza os 770 metros) e o da Trandeira, chégase ao lugar de Galegos, onde tamén había "Posta" dos correos reais que ían e viñan de Madrid ata A Coruña e viceversa.

SANTA MARIÑA DE GALEGOS. -Santa Mariña de Galegos ou Santa Mariña do Carballo de Galegos, que con estas dúas denominacións se coñece a parroquia, na actualidade está formada polos

lugares de Galegos e Vigo de Galegos e o Madoz refire que se comunica polo “camiño ou estrada xeral, que antigamente se dirixía a Castela”.

A súa denominación responde a uns primitivos poboadores “calaicos” ou, na segunda acepción, á existencia dun carballo senlleiro, se cadra nun tempo dotado de carácter sacro.

É tradición repetida en toda a zona e cousa moi coñecida de xente da comarca, que a raíña dona Urraca parou no Mesón Real de Galegos, conservándose razón do feito transmitida oralmente dende daquela.

A este Mesón Real refírese Alexandre de Laborde no seu “Viaje pintoresco e histórico por España”- primeira edición española en 1819- onde di...”atravésase o porto do Cebreiro no lugar deste nome, famoso polos ricos queixos que nel se traballan. De aquí baixase ao reino de Galicia polo lugar de Fonfría ata o de Galegos, onde se acha unha pousada chamada Mesón Real. As campías, as carballeiras, sebes e pasteiros que se ven ata chegar a Lugo manifestan dende logo o esmero da agricultura deste reino...”

O camiño, unha vez atravesado o río Armiela ou de Galegos, e despois de cruzar a estrada de Sarria-Becerreá, sobe, nunha das variantes cara ao monte de Leirado, pertencente á parroquia de San Pedro da Armeá, que tamén era da xurisdición do Mosteiro de Samos, e é, na actualidade, do concello de Láncara.

No partido samonense da Armeá, dependente de Samos, estaban integrados os lugares de Armeá, Aranza, Baso, Berselos, Baralla, Guilfrei, Laxes, Lapio, Mourillón, Moscán, Montixo, Neira, Pousada, Pedraboia, Penouta, Proba, Páramo, Leirado, Touville e Vale, lugares todos eles dos actuais concellos de Láncara e Baralla.

Vemos, polo tanto, que fose cal fose a opción tomada polo peregrino para ir cara Compostela, a asistencia dos monxes samonses estaba presente nunha ou noutra ruta.

SAN VICENZO DE LEIRADO. -San Vicenzo de Leirado é hoxe un casar illado, non lonxe do lugar de Leirado, na parroquia de San Pedro de Armeá, atravesando o camiño a estrema norte da parroquia por zona despoboad.

O camiño pasa un pouco ao norte desta casa soa, cuxa denominación responde á conversión dun “ager” en pequenas parcelas -“larias”-, e en realidade son moitas as leiras que atravesas existentes no Agro de Leirado, que o bordea polo chan de preto do Castro.

No foro do lugar dos Gómez feito no tempo do abade frei Xosé Laguna. Século XVIII- lése: “... mais o leiro de Badín que levará un cuartal de pan para sementar, e estrema por unha parte co Camiño Francés e por outra parte con herdade de Pedro Fernández Armea e con herdade que foi de Xil López”.

Na documentación do século XIX referida ao monte comunal, ao vello camiño de Lugo chámanlle “Camiño dos Romanos”.

En San Vicenzo, reducido hoxe a simple casar, queda lembranza dunha antiga igrexa medieval.

A parroquia de **SANTA MARÍA DA LAMA** está formada polos lugares de Airexe, Armeá, Asé, Campos, Cima de Vila, Lama e Roxedoiro. Aquí o camiño atravesas o río Armiela (“Armeniella” nos documentos medievais). No Madoz sinalan que “os camiños son locais e enlazan coa antiga estrada de Castela a Galicia”.

Pasado o lugar de Galegos moitos dos camiñantes seguían por San Pedro da Armeá, Souto de Ferradal e Touville, deixando á dereita o río Armiela, e por Santa María da Lama alcanzaban o río Neira en Carracedo.

CARRACEDO. -Na Idade Media foi sede dun mosteiro de tipo familiar (San Vicenzo de Carracedo ou San Vicenzo de Láncara) e o vínculo da parroquia e o seu termo, primeiro como reguengo, acaba recaendo no ámbito territorial da abadía de Samos, como couto redondo, baixo cuxa xurisdición permaneceu dentro do partido de Galegos, ata a implantación do réxime municipal. A parroquia está formada polos lugares de Carracedo, Corveira, San Vicenzo e Trascastro.

Este Couto da Real Abadía de Samos gozou da presenza dunha feira, ademais de contar con muíños fariñeiros e un batán produtor de burel, promovidos que foron polos monxes bieitos Coa implantación do réxime municipal, Carracedo chegou a ser a capitalidade do concello de Láncara, deixando de cumprir esa función ao seren trasladadas

nos anos 1950 as dependencias municipais á vila da Pobra de San Xiao, que, aínda que está situada a máis afastada estrema do termo municipal, ao estar inmediata ao ferrocarril e ser cruzamento de estradas, pasou a constituír o núcleo máis importante do municipio.

A carón do antigo consistorio hai bustos en pedra de Ramón Piñeiro e o toureiro Celita, fillos desde Concello.

O lugar perdeu a sede do concello e xulgado, conservando como recordo dese pasado de cabeceira administrativa un nobre edificio anos atrás restaurado para usos sociais e outro que fora sede da Cámara Agraria, que ben podería servir para ser reutilizado como albergue.

Foi centro de postas a partir do século XVI e dende alí é onde se distribuían os correos en dirección á cidade da Coruña por Lugo, e a Ourense, Santiago e Pontevedra, por Sarria, e así coñecemos un documento do século XVIII por virtude do que un verdadeiro sarriao tiña que concorrer á Ponte de Carracedo a entregar e recoller as valixas destinadas a Sarria, Monforte e Ourense. Esa fermosa ponte de orixe medieval, recentemente restaurada, permite o paso por riba do río Neira (Ripa Naria, Río da Neira).

A PONTE DE CARRACEDO é un monumento de singular importancia e, coa non afastada ponte de Covas, afunde as súas raíces no período romano, como pasos significativos en vías que comunicaban Astorga e Lugo, como o proba a aparición de achados de restos romanos en Carracedo e Bande. A ponte de clara traza gótica, tiña na súa parte máis alta unha especie de capeliña na que sitúan a existencia dunha imaxe cunha boeta para a recollida de óbolos depositados polos viandantes. No dicir popular ademais cobraban “pontaxe” a camiñantes, arrieiros e carreiros, sendo de sinalar, que da mesma maneira que noutras pontes galegas, onde iso era posible, existía e pode aínda verse, un vao que obrigatoriamente tiña que ser atravesado polos carros e o gando, en épocas de estiaxe, para evitar que a ponte se derramase. E augas arriba aínda sobrevive o topónimo do lugar dos Vaos que sinala claramente ser lugar de paso polo río.

Precisando arranxos a fábrica, no ano 1633 facía obras nesta ponte o mestre Xoán Muñoz de Solerga, ao que lle encomendaron tamén a obra da ponte de Ribasaltas, en Lemos. Nesas anos

estaban en obras as pontes de Carracedo, Ponte de Neira e Neira de Rei, e tamén a de Lago, o que debeu supoñer dificultades para o tránsito dende ou cara a Castela, pois só estaría practicable a ponte de Covas.

A reparación desta magna obra, hai algúns anos, permitiu rescatar a súa peculiar traza, xa que ata non hai moito tempo, estaba oculta por numerosas hedras e vexetación vizosa que a afogaban.

Dito quedou que en Carracedo apareceron restos romanos, o que evidencia que o Camiño Francés a Lugo, é herdeiro directo dunha antiga vía romana que polos montes do Cebreiro e A Meda buscaba Lugo.

Riba do lugar de Trascastro hai un outeiro que serviu de asento a un primitivo castro.

Unha vez atravesada a ponte medieval o camiño segue augas abaixo do río Neira, pola súa marxe dereita, atravesando por fermosas paraxes de vexetación vizosa e pradería sempre verde, regada por numerosas canles que saen de presas que remansan o seu curso, e nas que antes eran frecuente achar as típicas barcas ou batuxos coas que os ribeiregos cruzaban o leito do río. Por imperativo legal nas primeiras décadas do século XX desapareceron as pesqueiras e caneiros onde se collían troitas e anguías en grandes cantidades.

O Neira é río caudal, afluente do Miño pola esquerda, rega fértiles vales e veigas (Neira de Rei, Neira de Xusá, Lánacara, A Pobra e Cerceda) mantendo unha beleza paisaxística pouco alterada por agresións derivadas da introdución de especies foráneas. En San Xoán de Muro (1921) e Ariz moveron as súas augas as primeiras centrais hidroeléctricas da comarca sarriá.

VILALEO. -Parroquia coñecida na Idade Media como “Guisande”, no seu territorio houbo un “Castelo” protector do camiño do que unicamente se conserva a referencia toponímica.

Da súa primitiva denominación resta tan só a referencia ao monte de Guisande, prevalecendo o nome de Vilaleo, que fai referencia a unha “Villa Leoni”

A parroquia está formada polos lugares do Castelo, A Ermida, Neira de Rapados, Vilaleo de Abaixo e Vilaleo de Arriba. Ese lugar de Castelo sinala a existencia de casa forte que atendería á protección do camiño.

O templo está nun lugar solitario, ao norte do camiño, en medio de prados e soutos, cun cemiterio dos arredores.

NEIRA DE RAPADOS. -O lugar de Neira de Rapados, na marxe dereita do río Neira, conserva un singular pazo, hoxe dividido en vivendas de labregos, mantendo os fermosos e ben traballados hortos que circundan a edificación.

O camiño, non lonxe do río, tiña unha larganza considerable e estaba neste treito ben acondicionado. Aquí principiaba un longo e demorado ascenso en dirección a San Pedro de Bande, atravesando unha paraxe na que afloran numerosas penas graníticas de considerables dimensións, moi redondeadas pola erosión, dando lugar a paisaxes moi suxerentes.

BANDE. -A parroquia de San Salvador de Bande pertence ao Concello de Láncara e foi antes da xurisdición de San Xulián da Pobra. Os documentos medievais sinalan a súa localización en "Terra de Sarria". Está formada polos lugares de Agrolazas, Bande, Susaos, Casanova, O Couto, Laxes, A Pedra e Reboredo.

Nesta freguesía tivo sona na Idade Media o mosteiro de San Salvador, que tivo grande influencia en terras dos actuais concellos de Láncara e O Corgo, cuxa colonización achou o apoio dos monxes bieitos.

O mosteiro de San Salvador de Bande e o mosteiro de Santa María de Neira, foron fundación dos antepasados de Lucito Gundesendiz e de dona Eiloni, a quen se refire unha escritura de 5 de xaneiro do ano 982 na que o confeso Lucito llos concede ao mosteiro de Samos, enumerando diversas herdades non lonxe do río Neira, varios muíños, outra vila en Escoureda, relas e pesqueiras, herdades nas inmediacións do río Tórdea, varios montes, mazairas e casas que as deu" para remedio da súa ánima... para manutención e vestido dos monxes e para luminarias dos altares e esmolas dos pobres...".

As advocacións do mosteiro, consonte figuran na documentación obrante no Tombo de Samos, eran as de Santa María, San Salvador, San Sebastián, San Pedro, San Paulos, San Martiño e Santo Estevo, e aparecendo xuntas referencia a un e outro mosteiros, é evidente que funcionaron baixo o mandado dun único abade, un acollendo monxes e o outro relixiosas.

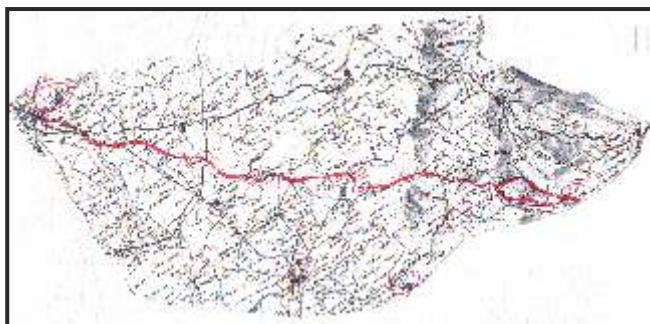
Á parte das igrexas mesteirais (hoxe a de San Salvador baixo da advocación de San Pedro) consérvase tamén unha referencia toponímica na chamada "Casa do Mosteiro", que con toda seguridade sinala a localización do establecemento monástico.

Ademais da devandita referencia documental encóntranse no Tombo de Samos outros documentos que permiten coñecer os bens adscritos a eses mosteiros.

Do 11 de outubro do ano 981 é unha escritura pola que Menendo Menéndez e a súa muller Onega, xunto coas súas fillas Goncina e Ildonza, quen a obtivera do seu avó Veremudo Lucidi, e para dar cumprimento á vontade do seu pai, chamado Menendo, danlle ao Mosteiro de Samos a vila chamada "domni Elioni", debaixo da igrexa de Santa María, con todo o a ela anexo e toda a súa súa procreación de servos, de maneira que estes sirvan en submisión de inxenuidade".

Do anos 982-990 é o inventario dos bens do Mosteiro de San Salvador que chaman Bande, extensa relación na que se sinala a demarcación do couto e unha serie de leiras, incluídas casas e muíños, chantados, etc.

Neste documento hai referencia a unha "carral antiga" (polo tanto unha verea de orixe romano) e ás "Penas de Castelo", a unha "Ponte" e a un vao e varias "vereadas", o que reforza a significación de Bande como lugar de tránsito.

Aparecen, entre as posesións do mosteiro, liñares, pesqueiras, muíños, o dereito a moer gran en Elariz e a percibir a metade dos peixe e a vila de Tigunt" que lla deu o conde o seu servidor de cociña chamado Traserigo", con ribeiros e pumaregas.

Do ano 993 (25 de xaneiro) é a escritura pola que Lucido, confeso, e Visclavara, lle dan ao mosteiro de Samos "a carón do río da Sarria", unha súa vila chamada Saa, na beira do río da Neira, "Domni Eiloni" (que era así coñecido o mosteiro), e vilas en Escoureda, Palmir e outras para que quen en Samos residan e tamén" para que os pobres e peregrinos teñan temporal subsidio".

O 9 de xaneiro de 1040, Xusto, presbítero, deixa ao mosteiro que está fundado na vila de Neira, onde chaman "Domni Eiloni" varios bens inmobles en Neira, Reboredo e Moscán, así como una egua, dous bois, dúas vacas e vinte cabras e ovellas, para que os teñan os monxes e monxas que alí residan e perseveren na vida santa. Os bens inmobles proviñan de Sueiro Suárez e da súa muller Gocina, que llas concederan por carta.

Baixo da aula de Santa María encontrábase un casal que o 25 de marzo do ano 1047 foi vendido por Ero Dagarediz a Armentario Ermoriquiz e que incluía casas, soutos, pumaregas, figueiras, leiras e canto alí obtivo, en prezo de cinco mollos de gran. Nesta zona existiu outro mosteiro, chamado de San Paio de Neira, persistindo na actualidade o seu recordo no lugar de San Paio, e tamén debeu haber outros monxes nun non afastado mosteiro de San Miguel, cuxo emprazamento se descoñece.

A ese mosteiro de San Paio refírese unha escritura de 2 de novembro do ano 1057 na a que Tanito Violenz faille doazón á súa sobriña Leodegundia do seu mosteiro propio "que foi de don Ximondo e dona Vistiverga e veulle en partillas á súa filla dona Odrozia e concedeullo á súa filla Leodegundia, Deo vota, e ela tívoo no seu dereito por tempo sesaxenario e por orde e mandato dos avós e pais seus entremetres disfrutou de vida".

Deste documento consta que o mosteiro chamado de San Paio "está no territorio de Galicia, preto do mosteiro de San Salvador de Bande, entre os ríos Tórdea e Neira", e que o recibiu Tanito á morte de Leodegundia, quen llo entregou á su sobriña" para que ti posúas o mosteiro mentres teñas vida, e o teñas e posúas con pacífico dereito a salvo doutro danador, e no teu dereito sexa tido perpetuamente, e despois da túa morte sexa inxenuo a salvo doutro danador, en non sendo que o posúan os monxes, frades e monxas, que en santa vida perseveren e en todos os días da túa vida o teñas e

posúas ti", coa excepción dos homes" que sexan inxenuos, que foron de dona Leodegundia". O castelo de Bande, na Revolta Irmandiña, derrubárono polas hostes dos alzados vasalos.

NEIRA DE CABALEIROS, responde na súa denominación ao emprazamento na ribeira do río Neira (na época medieval "Naria") engadíndose o apelativo " de Cabaleiros para distinguila doutros lugares e parroquias que levan o nome de Neira.

A igrexa de Santa María de Neira, suprimida en 1891 como parroquial, mais aberta ao culto, corresponde ao tipo común do románico rural galego: nave rectangular, ábsida con tramo rectangular e testeiro semicircular; a nave con cuberta de madeira a dúas augas; e as dúas partes do ábsida con bóveda de medio canón, e de cascarón respectivamente. Os muros son moi grosos, de boa pedra de cantaría, colocada en fileiras horizontais. A porta principal e a lateral presentan arco de medio punto, oculto por fóra con linteis, a pano cos muros. O arco triunfal ofrece o aspecto de dobrado co que forma o muro que divide a nave da ábsida; coa particularidade de que descansan en semicolumnas: de base clásica, plinto con garras e capiteis de amplas follas que volven en volutas nunha soa orde, as interiores; máis estreitas e con follas pouco perfiladas nos capiteis, as do arco de fóra. Outras catro semicolumnas de base clásica, plintos con garras e capiteis de follas e volutas, dividen en tres tramos a parte exterior semicircular do ábsida. No tramo central hai unha xaneliña con arco de medio punto, que cunha imposta sinxela, apoia nun par de columnas, unha por lado, de base común, fustes monolíticos e capiteis de follas, con cimacio liso. Sosteenen o beirado da ábsida canzorros sen ningunha ornamentación. Hai que destacar neste monumento, no dicir de Vázquez Saco, a exquisita corrección de liñas, e a ausencia case total de decoración, que recorda aquela lisura completa, da que só se libran os motivos vexetais, mais sinxelos e que constitúe o selo da reforma cluniacense.

A igrexa de **SAN PEDRO DE BANDE**, é un templo de bos muros de cantaría, a nave cuberta a dúas augas, riba de trabes de madeira. A cornixa está riba de toscos modillóns. No lateral norte, xanela aspileira e acceso á espadana polo interior do muro. No lateral sur, porta alintelada exteriormente, con arco interior de medio punto. No frontis sufriu unha total reforma e presenta porta semiar-

cada. A ábsida máis baixa e reducida, cun primeiro treito rectangular, semicircular o posterior. Os modillóns son toscos, con simple ornato xeométrico; nun hai seis roeis, e no outro un rolo. Arco triunfal de medio punto, dobre; o exterior vai riba do muro, e o interior riba de impostas sobre molduras xeométricas. Os capiteis con diversos motivos de ornato; o esquerdo con follas de dous corpos; o dereito con dous pares de animais semellantes a simios, dous afrontados e os outros dous opostos, cun busto humano no medio. Columnas semiapegadas, bases comúns, parte rectangular con bóveda de canón. Aparte semicircular é máis reducida que a nave en todo o seu conxunto, bóveda de cuarto de laranxa. .

As dúas igrexas son bos exemplares do románico rural, e foron estudadas por Vázquez Saco. Aínda se poden achegar algunhas referencias documentais que proban o vínculo destas institucións monásticas e a súa incidencia nas terras do Corgo e de Láncara. .

En data posterior ao ano 976 Adosinda, cumprindo a vontade do seu esposo Vermudo Gatón, déixalle a este mosteiro unha vila en Maceda, onde din Escoureda, xunto con terras entre o Neira e o Tórdea.

Ao Mosteiro de Santa María de Neira refírese a escritura de 11 de outubro do 981, pola que Menendo Menéndiz coa súa muller Onega e as súas fillas Guncina e Ildonzia deixan o Mosteiro de Samos a "villa Domni Eliloni "preto do río Neira, baixo da aula de Santa María (de Neira).

En 25 de novembro de 1059 Froila Ovequiz dóalle á súa esposa Gontrode a vila de "Teixeiro", na outra beira do Neira, ata o río Sarria, e por termos de Larín, Carracedo e Neira.

Estes mosteiros de tipo familiar deberon caer moi axiña baixo do influxo de Samos, e os seus bens foron aforados, xa que o partido de Carracedo e Val de Láncara pertenceu a Samos ata 1835, formado por doce lugares (Abragán, Agrolazas, Bacariza, Carracedo, Corbeira, Chousa, Maceda, Guisande, Requeixo, Ronfe, Bande e Bande Susaos) que aparecen na memoria de 1745 onde se comprenden todos os bens de Samos.

Nunha descrición dos bens do igrexario de San Pedro de Bande (s. XVII) constan os seguintes:

"Ten o lugar do Igrexario que está nun termo redondo e de dentro do dito termo redondo está a dita igrexa e a casa baixa que ten o dito igrexario, e o dito lugar componse de terras de dar pan de centeo, cortiñas de dar nabos e lameiros para pasto de gando, e árbores de carballos, e outros aínda que poucas de froita brava, que todo como vai dito estea dentro do dito termo redondo segundo que o dito termo enfonda pola parte de abaixo facendo esquinal e pega no "Camiño Francés" que vai deste reino de Galicia ao reino de Castela... ata chegar ao dito sitio de Fontao e Camiño Francés primeiro dito onde cerra o dito termo redondo". Esta descrición está tomada de un apeo feito polo párroco don Antonio de Camba e Taboada en 11 de agosto de 1699.

Dunha escritura de 27 de xullo de 1778 resulta que á altura das casas de Amado e Mosteiro (en Bande) a vía pública denominábase como "Camiño Real".

CONCELLO DO CORGO

O "Camiño francés" ou "Estrada Xeral de Castela" atravesaba no concello do Corgo terras das parroquias de Abragán, Marei, Anseán, Chamoso, Manán, Cabreiros e Laxosa.

Entra hoxe este camiño no Concello do Corgo pola parroquia de Abragán, pasado o monte da Casanova (380 m) e inmediatamente chega á ribeira do río Tórdea, atravesado por unha pequena, histórica e airosa ponte coñecida como PONTE DE LAGO, que aparece reflectida no mapa de Fontán, e que ben merecería ser obxecto da máis coidada atención, e mesmo ser conservada só para o paso a pé.

Esta ponte sufriu moitas reformas no tempo. Unha grande chea, no ano 1630, derrubou a ponte e para o seu arranxo fíxose reparto do orzamento entre as sete provincias galegas, saíndo ás obras de nova compostura Miguel Arias, mestre de cantaría de Lugo, poxando por 1.200 ducados, aínda que por un documento de 1633 aparece facendo as obras Rosendo Álvarez, mestre canteiro de Monforte de Lemos, en prezo de 1.000 ducados.

A ruta moderna fixada cos marcos colocados pola Deputación vai pola Ponte de Lago, Lago, Laguiño, Coedo, Barreiros, Souto, Marei, A Pena, A Torre, Hospital de Chamoso, Chantada, Manán de Santa María, O Bocelo e O Lousado ata chegar ao río Chamoso á altura do Mazo de Santa Comba.

TERRA DE CHAMOSO. -O Condado de Chamoso foi un dos que se din creados no período suevo, e recibe o seu nome do río Flamosis (actual Chamoso) que discorre por terras do municipio do Corgo e arciprestado de Farnadeiros. No século VI o “Comitatu Flemosis” nacía onde entra o río Neira no Miño, e seguía a monte Pando, ata Pena Maior, dende alí a Monte Cubeiro dereito ao monte Cirio, volvía ao monte de Lapío, e seguindo a Pena Curva, ía ata Vilar dos Valentes, dende onde por Petuzo dos Bascós, e Monte Rabeiro e Vilachá, saía á estrema a Fonte Humenosa, e pola vila de Recemir, ata a altura do monte Barona, chegaba a Elebrón e ao Miño. Abranguía terras do Corgo, Baralla, Castroverde e Lugo.

A maior parte do primitivo condado de Chamoso acabou caendo baixo a órbita dos poderosos condes de Lemos e de Sarria, e das xurisdicións de Adai e da Pobra de San Xiao, incluídas no marquesado de Sarria, e xunto coa xurisdición de Manán e San Fiz e outros pequenos coutos, en mans de señores ou de eclesiásticos, mantivéronse ata a implantación definitiva do réxime municipal, momento no que se creou o concello do Corgo.

O actual concello do Corgo é herdeiro dos “concellos constitucionais”, creados en 1820, en A Pobra de San Xiao e Adai, do Partido Xudicial de Lugo. O camiño despois de atravesar o río Tórdea e o Rego das Pedras, por Barreiros, Souto e Marei seguía en dirección a Lugo.

LAGO e LAGUIÑO, lugares da parroquia de Abragán e O COEDO nas parroquias de Abragán e Marei, son as primeiras aldeas do Corgo polas que pasa o camiño.

BARREIROS E O SOUTO, na parroquia de Marei, están xa preto da igrexa de Santa María.

MAREI. -No Madoz figura: “O camiño principal é a antiga estrada de Castela que ía polo Cebreiro”. A parroquia de Marei formou parte da xurisdición da Pobra de Adai (marquesado de Sarria), ata o século XIX. Centro dun destacado culto mariano, a igrexa de Marei ardeu nos tempos convulsos da preguerra civil. Tamén se documenta aquí a existencia dun mesón e, cando se facían tránsitos militares, Marei era una das estacións de subministración, a cuxo sostemento debían concorrer as xurisdicións do arredores. No lugar de MAREI hai

na actualidade un eirado ben composto con pedra de cantar e no que hai dúas fontes presididas pola rotulación que di “Marei”. O acerto de poñer o nome da localidade neste lugar ten a sombra de que no treito entre o río Tórdea e o Chamoso non se ve un só indicador que sinale o nome dos casares, aldeas e parroquias, ao tempo que as laxes de lousa non conteñen máis información que a coñecida frecha amarela, e deberían marcar os quilómetros ata Lugo.

O Concello do Corgo debería celar pola colocación de indicadores que lle axuden ao camiñante a seguir a ruta sen risco de perda, e tampouco estaría de máis promover a rotulación das diferentes casas e casares cos seus nomes propios e tradicionais, para que así permaneza o rico patrimonio que supoñen os nomes históricos dos lugares e casas que os compoñen.

A altitude media nesta zona alcanza os 390 metros, terra na que o camiño percorre a ampla “Chaira do Corgo”, chan longal que vai ata as proximidades do río Chamoso.

Marei é punto axeitado para a implantación dun albergue de peregrinos que faría revivir o feito de constituír punto habitual de parada no tempo dos desprazamentos masivos de militares e camiñantes.

A PENA. -É un casar illado no medio de amplas praderías, e ao que se chega unha vez pasado o rego dos Fondós. Pasado o rego dos Fondós, continúa o camiño por pista asfaltada e pasado o río Mazandán, pola ponte da Torre (reflectida no mapa de Fontán) chega á aldea do mesmo nome. Para salvar o río Mazandán, afluente do Tórdea, pásase pola Ponte que hai antes de chegar ao lugar da Torre. Trátase dunha pontiña dun só arco en pedra pizarrenta, que se fai merecente de maior atención e coidado, pois a súa orixe medieval aconsella unha urxente limpeza de hedra e vexetación que poñen en perigo a súa seguridade, e ao tempo sería aconsellable que se libere do tránsito rodado.

A TORRE. -Neste lugar da parroquia de Santa Catarina de Anseán houbo unha casa forte que acabou vinculada ao conde de Altamira, e que séculos atrás “era unha das boas fortalezas do Reino”, derrubada polos irmandiños e alzada de novo. Estaba a carón do camiño real e serviría de protección para o tránsito. Por unha declaración de 27 de xuño de 1602 consta que a torre xa caera e

que tiña nos arredores moita pedra de gran e lousa. Un tal Sebastián López, do Hospital, levava para facer unha casa moi boa con portaleiras máis de dous mil carros de pedra, e que baixo do chan da torre, había un apousento a xeito de bóveda que estaba pintado e tiña estrelas por riba. Os veciños afirmaban que o levador das pedras achara un tesouro, e que atoaron a estancia abovedada enchéndoa de entullo e unha testemuña asegurou que ademais apareceran no pardiñeiro un freo dourado e unhas esporas. Na actualidade álzase no que fora o soar da derrubada fortaleza a “Casa da Torre” que preside unha ampla propiedade con cerca todo o redor, e conserva unha fonte soterrada con dúas longas galerías e un pombal cadrado.

Dúas fontes de augas termais sulfurosas quedan non moi afastadas do camiño: a Fonte do Bosque e a Fonte das Laxes.

O camiñante que teña vagar para facelo, pode visitar o lugar do Corral e nel a igrexa parroquial que forma un interesante conxunto coa casa reitoral.

O camiño atravesa amplos espazos de aproveitamento forestal, con especies autóctonas e repoboacións de piñeiros.

HOSPITAL DE CHAMOSO. -Na parroquia de San Pedro de Santo André de Chamoso, encóntrase a localidade do Hospital, que alude, sen dúbida ningunha a una institución hospitalaria para atención de peregrinos. A presenza da orde de San Xoán do Hospital, ou de San Xoán de Malta, no inmediato Manán, é un argumento máis a favor da cualificación xacobeá desta ruta. A “encomenda de Portomarín” estaba así presente nesta vella ruta, o mesmo que na cabeceira dela en Biduedo, e no Padrón, no Camiño Primitivo, prestando así labor asistencial nas tres rutas xacobeas. Nos mapas do s. XVIII documéntase a existencia dun mesón no lugar de Hospital de Chamoso. No rueiro da aldea hai un cruceiro de traza rústica, montado riba dunha base en escaleira de granito, que se ve afeado por ter colocado ao seu carón un poste do alumeadado público, que ben merecería que retirasen.

O Madoz cita que “o camiño ou estrada xeral, así como os veciñais están en bo estado”.

Pasado o lugar do Hospital, o camiño atravesa o Regueiro do Hospital e entra na parroquia de Santa María Madalena de Manán.

CHANTADA. É un pequeno lugar, preto da liña do ferrocarril, que hai que atravesar para chegar ás inmediacións de Manán de Santa María.

SANTA MARIA MADANELA DE MANÁN. -No Madoz cítase que “o terreo é areoso e pizarrente de boa calidade e os montes Campa e Gandariña están poboados de uces e toxos, ten algúns soutos de castiñeiros e carballos, bos pastos e prados. O camiño que vai de Lugo á ponte de Carracedo, que era a antiga vía, encóntrase en mal estado, e no lugar da Campa hai unha taberna”

O BOCELO. -Pasa o camiño polo monte do Ladrón e o regueiro de Placer e despois de atravesar outra vez a vía do ferrocarril, non lonxe de Santa Mariña de Cabreiros, segue cara á parroquia de Laxosa.

O ferrocarril e as estradas locais trouxeron variacións do vello trazado do camiño, máis a recuperación que se fixo permite gozar da beleza paisaxística na que as casas de pedra, ou os niños das cegoñas, axudan a facer máis agradable a andadura.

O Bocelo

O LOUSADO. -Despois de atravesar outravolta o camiño de ferro, pasado o lugar do Lousado (alt. 425 m), na parroquia de Laxosa, a ruta baixa en rápida pendente, en dirección ao río Chamoso (alt. 380 m), que discorre moi encaixado, e dende alí ascende en dirección a San Pedro de Santa Comba, xa no concello de Lugo.

CONCELLO DE LUGO

A ruta moderna dentro do concello de Lugo fixouse dende O Mazo de Santa Comba, pola Casela, O Pombal, A Gándara, Pena, Seoane, O Chao, O Cuco, Conturiz, Santo Amaro As Pedreiras, Montouto, A Tolda de Castela e San Fiz de Muxa, entrando en Lugo por San Roque e a Porta Toledá ou de San Pedro.

O MAZO DE SANTA COMBA. -Pasado o río Chamoso por unha ponte de pedra, seguindo a ruta sinalada con fitos dende O Padornelo, na

actualidade o camiñante goza dun espazo no que houbo muíño e mazo, e xunto cun establecemento hostaleiro, permiten coñecer aquelas antigas actividades que aproveitaban as augas do río para moeren e para o labor dos ferreiros, artesáns de fouciños e outras ferramentas, que tanta sona tiveron en toda a área de Laxosa. Tamén coñecido como Mazo da Ribeira, mantén en funcionamento o muíño, o mazo, unha serra e unha moa de afiar que lle permiten ás novas xeracións coñecer os antigos xeitos de traballar aproveitando os recursos hidráulicos.

SANTA COMBA. -San Pedro de Santa Comba encóntrase a uns 446 metros de altitude, ocupando unha planicie que descende suavemente cara ao oeste en dirección ao Miño. Pasadas as carballeiras que baixan ata o Chamoso o camiño discorre aquí entre terras de cultivo, pequenos prados e chousas, cercados con vargos ou chantos, e coa apertura da estrada de Nadela a Valdeorras, cara

1850 sufriu as lóxicas alteracións, xa que antes ía en dirección a San Xoán da Pena uníndose ao camiño real de Lugo a Monforte antes de chegar ao rego de San Mamede. Tamén se documenta un ramal por Coeo ou Nadela cara Conturiz. A proximidade á cidade de Lugo fixo que nesta parroquia non xurdisen estruturas estables para a atención dos peregrinos, aínda que ao abriren as estradas foron creados algúns mesóns en Nadela.

SAN XOÁN DA PENA. -O camiño atravesaba esta parroquia en dirección ao rego de San Mamede, en descenso non moi pronunciado, que permitía contemplar as caladas augas do Miño, remansadas nas presas dos muíños e na distancia a aba sur do mesón onde se asenta a cidade de Lugo.

A igrexa de "Sancti Iohannis de Pena" menciónase moito en documentos antigos da catedral de Lugo, entre outros, en documentos dos anos 1119, 1123, 1133, 1200, 1228, etc. A actual igrexa parroquial, está no barrio de Seoane (Sancte Iohane), é de finais do século XIX e carece de interese arquitectónico. Nela fai de pía da auga bendita un capitel visigótico, de mármore, con astrágalo e follas de acanto. Outro capitel semellante pasou ao Museo Diocesano de Lugo. Estes e outros materiais, como un canzorro mozárabe de mármore (Museo Provincial) e unha base de orixe románica, pertenceron ao templo primitivo, situado no barrio da Eirexe, preto do río Miño, do que quedan aínda os baixos dos muros e cuxas pezas máis sólidas se aproveitaron para o novo. Preto da primitiva igrexa pasaba o "Camiño francés ou Camiño Real de Lugo a Monforte de Lemos", herdeiro da vía romana que dende Lucus ía ao Courel e Lemos, e que se unía ao Camiño Francés de Biduedo a Lugo, antes do rego de San Mamede. Pasado o pontón existente riba deste regueiro o camiño entraba na parroquia de Castro, pola parte baixa do lugar de Conturiz.

SAN ROMAO DE CASTRO. -Esta parroquia está a uns cinco quilómetros de Lugo e está formada polos lugares de Castro, Conturiz e Santo Amaro. Recibe o nome dun primitivo castro situado no actual emprazamento da igrexa parroquial, nas inmediacións de terreos denominados "A Medorra", referencia clara a un asentamento prehistórico. Conturiz e San Román figuran en documentos que dona Urraca outorgou en favor de Santa María de Lugo. Ao oeste da igrexa de Castro, a uns 500 metros, consérvanse os muros dunha grande

obra que non chegou rematarse, e que aínda non se sabe cá era o seu destino. A obra parece destinada a un grandioso presbiterio, con dúas grandes arcadas laterais e unha máis no testeiro. O acceso actual teno pola cabeceira norte, onde aparecen indicios de que a obra ía ter máis amplitude de base. Este acceso podería ser moi ben o proxectado arco triunfal, con dous arcos sobrepostos. Toda esta obra está xa coroada por unha cornixa corrida. As partes máis nobres, arcos e esquinais, son de boas pezas de granito, o resto da obra de boa cachotaría. Os veciños danlle a este pardiñeiro o nome de Convento de Santo Amaro, que é a denominación da aldea onde se asenta.

O camiño pasado o lugar de Santo Amaro seguía en dirección a Lugo, e despois de atravesar o río Rato ascendía por San Fiz, en extensa costa pola Tolda, cara Montirón, dende onde xa se albiscaba a cerca amurallada da cidade.

LUGO. -O camiño entraba na cidade pola Porta Toledá, hoxe de San Pedro, así denominada porque alí estivo situada unha capela desa advocación. Extramuros da cidade estaba o barrio de San Roque, coa capela votiva do mesmo nome, e numerosos mesóns. Neste punto rendían os peregrinos unha etapa máis do seu camiñar, e acollíanse á hospitalidade e caridade dos lucenses, en calquera dos hospitais a tal fin destinados, e nos que acharían a quen procedentes de San Salvador de Ovedo atravesaran as ásperas montañas de Burón.

Así foi durante séculos, e desde O Padornelo, Fonfría ou Biduedo ata Lugo houbo milleiros de persoas que camiñaron por esa ruta, desviándose da máis concorrida para, desde a cidade sacramental, continuaren a andadura en dirección a Santiago de Compostela. Mais a apertura de novos camiños faría entrar en decadencia unha vía que funde as súas raiceiras na noite dos tempos.

Ao coincidir, a partir da segunda metade do século XVIII, o treito comprendido entre Nadela e Lugo co Camiño Real de Madrid - A Coruña (N-VI), o novo camiño pasou a ser máis utilizado, debido sobre todo a que, polas súas condicións, facilitaba o paso de carruaxes, dilixencias e cabalerías con total comodidade, fronte ao trazado do "Camiño Francés" que só era practicable a pé ou dacabalo,

resultando dificultoso e cheo de penalidades para facelo con carruaxes, pola súa pouca largura, sinuosidade e mal estado de conservación, fronte á amplitude, trazado e mellor coidado que presentaba a nova estrada. Iso non quere dicir que, consonte á tradición secular, durante máis de cen anos non seguisse sendo a "vía do Padornelo ou de Biduedo" empregada por moitos traxinantes, segadores alugados e militares, porque naqueles convulsos anos encerraba a vía tradicional unha menor perigosidade, e existía a vantaxe de non estar tan concorrida como o novo Camiño Real de Madrid.

Con relación ao uso militar da tradicional ruta de peregrinacións, durante o século XIX, entre Lugo e Fonfría, véxase o que figura no libro de Luis Rodríguez Rodríguez Los liberales lucenses (1808-1854) de cuxo estudo se deduce que o paso polo "camiño vello" foi intenso ata 1796, momento no que xa comezan a funcionar os tránsitos pola estrada nova.

Xa en servizo a estrada nova os tránsitos das tropas cara Castela seguían, polo que respecta á antiga vía "Camiño Francés a Lugo", os seguintes treitos:

- a).- O primeiro tránsito era Marei, situado na xurisdición de Adai, do marquesado de Sarria, "á distancia dunhas tres leguas desta cidade". Para o transporte de bagaxes e alimentación das tropas concurrían alí con achegas obrigadas a xurisdición de Adai (500 veciños), a de Lánacara (180 veciños), a de San Xulián da Pobra (300 veciños), e os coutos de Ronfe, Vilambrán e Oleiros (con 50 veciños). Todos eles levaban as bagaxes a Lugo, para desde alí, trasladalos a Marei.
- b).- O segundo tránsito facíase en Galegos (xurisdición de Samos, no actual concello de Lánacara), e a el concurrían a xurisdición da Abadía de Samos, menos o partido de Lóuzara, que por estar máis inmediato a Fonfría, facíao nese punto. A xurisdición de Samos comprendía uns 700 contribuíntes. Tamén acudían a Galegos a xurisdición de Sarria, cos Coutos de San Sadurniño, Cesár, San Martiño de Requeixo, Carballal, Súa e Santa María de Vilar (500 veciños); o couto de Cedrón (60 veciños), o de Vilaesteva de Herdeiros (30 veciños) e a xurisdición da Somoza de Vilouzán (80 veciños).

- c).- O terceiro tránsito estaba no lugar da Fonfría (da xurisdición de Triacastela-O Cebreiro), distante de Galegos case outras tres leguas. Concurrían a el 200 veciños da xurisdición do Courel, o couto ou partido de Lóuzara, cos de Teixeira, Sobredo, Biduedo e Bustofrío (280 veciños); o couto de Lamas (11 veciños), o de Padornelo (15 veciños); os de Pacios, Lousada, Fonfría e Val de Fariña (80 veciños) e a xurisdición de Triacastela e o couto da Balsa (201 veciños).
- d).- Desde este último tránsito os efectos eran transportados ata a Ferrería de Valcarce (do bispado de Lugo pero da provincia de León).

Esa detallada relación amosa o uso militar do camiño e a súa permanencia a través do tempo. É evidente que o seu uso por peregrinos sería daquela case episódico, non así o paso de segadores (cuadrillas de "alugados") e arrieiros, maragatos ou non, coas súas reas de mulas, dedicados a un activo intercambio entre Galiza e a Meseta e viceversa.

O peregrino que a Lugo chegaba polo "Camiño Francés de Padornelo" ou polo "Camiño francés de Biduedo" tiña ocasión de visitar unha cidade de gran peso histórico e de forte significación relixiosa, e retomando a andadura podía continuar en dirección a Santiago na procura de Palas de Rei e Melide. Se cadra moitos destes peregrinos en vez de se desprazaren cara Lugo na viaxe de ida, faríano no de volta, e utilizarían, dende a urbe lucense, o camiño obxecto deste traballo.

Agás en algunhas alusións ao paso, é dabondo descoñecido o xeito de como se facía o regreso dende Compostela aos puntos de orixe. Haberá que estudar esta función á luz da documentación que poda ser reunida, o mesmo que haberá que estudar todo o relacionado co tránsito de viaxeiros e postas, para o que é de agardar que se poida contar con libros de rexistro, de cuxa existencia en mans de particulares hai noticias, e que deberían ser analizados.

Na recuperación deste camiño para ser andado, dende O Padornelo á capital lucense están fixadas tres etapas:

- I.- O Padornelo-Toldaos (19,200 quilómetros),
- II.- Toldaos-Bande (22,50 quilómetros) e
- III.- Bande-Lugo (23 quilómetros), o que aconsella que, ademais da recuperación de lugares de parada históricos, como Galegos e Marei,

para a consolidación do camiño moderno, que tamén se faga preciso dotar de albergues as localidades de San Salvador de Toldaos e Bande.

CONCLUSIÓN

Con aquel primeiro traballo, realizado en 1999, simplemente se pretendeu sacar do esquecemento un dos camiños xacobeos que conducían á cidade de Lugo, se cadra o máis transitado e importante deles, no período que vai do século XVI ao XIX, e que, inexplicablemente, malia a ocasionais citas que sinalan a súa existencia e a un activo uso, foi ignorado por investigadores e publicistas, tan afeitos nos últimos tempos ao rastreo de vieiros, rutas e vereas que a Santiago conduzan, polo simple expediente de seguiren trazos en vellos mapas, esquecendo que "se todos os camiños conducen a Compostela", tan só uns poucos foron soporte real do masivo discorrer de persoas que, movidas por razóns relixiosas, ou outras máis prosaicas, seguiron rutas onde hospitais, pontes, vendas, mesóns, ermidas, igrexas e mosteiros se alzaron para atenderen neles a esa inxente riada de camiñantes.

Se nos mapas das rutas xacobeas en terras lucenses, que a Deputación Provincial de Lugo edita (é unha das institucións máis sensibilizadas ao respecto), acabou reflectíndose o camiño que durante séculos foi o principal acceso á cidade de Lugo dende a Meseta e con Europa, algo se logrou, mais o labor de consolidación precisa de máis compromiso e de máis acción. Recoñézase, "por quen proceda", dunha vez por todas que ata o reinado de Carlos III, e aínda máis adiante no tempo, desde O Cebreiro a Lugo houbo unha ruta principal, que ata finais do século XIX estivo viva e ben viva, e rescátase do esquecemento o seu trazado, completando con equipamentos a súa recuperación.

Esa foi a nosa angueira cando no ano 1999, nas páxinas de El Progreso, no seu suplemento "O Camiño", se publicou este traballo e teño que agradecer que resultara premiado pola Asociación de Amigos do Camiño de Santiago da Provincia de Lugo. E repetindo agora aquela pretensión, se en algún lector facemos que prenda o desexo de percorrer dende O Padornelo ou dende Biduedo ata Lugo este camiño de peregrinos, traxinantes, segadores, maragatos e militares, congratula-

rémonos de que coñeza as belas paraxes de Triacastela e A Meda, do Val de Láncara e da Terra de Chamoso e sinta ao atravesalos a mesma emoción que movía a quen por necesidade, imposición ou devoción fixo esa ruta nos séculos pasados. As augas do rego de Santalla, Armiela, Neira, Tórdea, Mazandán, Chamoso e Rato hanlle facer compañía, e as paisaxes de montaña e val, de veiga e chaira serán ocasión para a meditación e o lecer.

E se anos atrás coa colaboración da Deputación Provincial de Lugo se dotou esta ruta de sinalización entre Padornelo e Lugo, parece chegado o tempo de que se programen os equipamentos axeitados para recuperar e restituír un camiño "histórico" que estivo vivo como vía de comunicación de Castela con Lugo, Santiago e A Coruña, e isto sen ter que recorrer a interpretacións interesadas ou forzadas. E, dende logo, habería que ir traballando a prol de que na Vilavella (Triacastela), Galegos e Carracedo (Láncara), Marei e Hospital de Chamoso (O Corgo), abran as súas portas albergues que permitan a acollida dun anovado fluxo de peregrinos e de amantes da natureza, facendo así revivir esta multisecular vía. Os Concellos de Pedrafita do Cebreiro, As Nogais, Triacastela, Láncara, O Corgo e Lugo deberían formar un grupo de traballo, baixo o asesoramento de persoas e institucións interesadas nesa revitalización, e mellorando a sinalización e promovendo albergues axeitados, en pouco tempo poderíase conseguir que sexa un camiño vivo.

BIBLIOGRAFÍA

- LOPEZ ARIAS, Xaime Félix. El Camino francés de Biduedo a Lugo.
- LOSADA DIAZ e SEIJAS VÁZQUEZ. Gúa del camino francés en la provincia de Lugo. Madrid. 1966.
- LUCAS ALVAREZ, Manuel. Tumbo de Samos. Santiago de Compostela. 1986.
- VAZQUEZ SEIJAS, Manuel. Fortalezas de Lugo y su Provincia. Junta del Museo Provincial de Lugo. 1976.
- EL PROGRESO (suplemento). O Camiño. Promovido pola Asociación de Amigos do Camiño de Santiago, na provincia de Lugo. 1999/2000.

